

MEŞRUTİYET MATBUATI (1324 - 1325) / I

Haz. Ali Birinci

II Meşrutiyetin ilânı, birincisinin ilânından çok farklı gelişmelere yol açmış; bir taraftan bir emrivâki şeklinde birçok cemiyet kurulurken, diğer taraftan hâlen tam bir dökümü ismen bile yapılamamış olan gazete ve mecmua neşriyatı başlamıştır. Vâkıa, bunların pek çoğu bir veya birkaç sayı çıkmış olmasına rağmen, yine de devrin tarihini ve edebiyatını yazacak olanlar için kıymetli vesikalar arasında yer almışlardır.

Meşrutiyetin ilânından önce çok dikkatli ve hassas bir tahkikatı takiben alınabilen gazete ve mecmua imtiyazları beyan esasına göre çok kolay bir şekilde verilmeye başlanınca ortalığı heveskârların paralarıyla beraber neşriyatı sona eren birçok gazete ve mecmua doldurmuştur.¹ Bu bolluk hakkında, anahatları

¹ Ahmet İhsan Tokgöz - Kemal Köyden, "Türkiye'de İlk Mecmua Bolluğu", *Ülkü*, C. 7, sayı 38 (Nisan 1936), s. 110-113. Ahmet İhsan'la yapılan bu konuşma 1887-1892 senelerindeki ilk mecmua ve gazete, o zamanki ifadeyle risâle-i mevkute hakkında bilgi vermektedir.

ile de olsa, bilgi verecek herhangi bir araştırma henüz yapılmamıştır. Kütüphanelerde bulunan kolleksiyonlara dair kataloglar da bu iş için kâfi değildir. Çünkü bunlar kütüphanelere girmiş bulunanların isimlerini ihtiva etmektedir.

Bu hususta şimdilik bir fikir verebilecek tek mecmua ve gazete listesi *Takvim-i Vekayi* tarafından ilâve şeklinde neşredilmiş bulunan ve neşir için izin verilmiş olanlarının elifba sırasında isimlerini ihtiva edeni olmuştur. Ancak dikkat edilmesi gereken husus bu listenin neşrine izin verilmiş olanlarının isimlerinden ibaret olmasıdır. Kısaca yeni araştırmalar için ancak bir hareket noktası olarak kabûl edilmesi mümkündür. Bunlardan hangilerinin neşredilmiş olduğunun tespiti ayrıca araştırılmaya muhtaçtır. İşin bir başka tarafı ise izin alınmadan neşredilmiş olan gazete ve mecmuaların da bulunmasıdır. Meselâ daha sonra da (1911) olsa *Cart Beyim* isimli gazete imtiyazı alınmadan, Münir Süleyman Çapanoğlu ile arkadaşı Ahmet Reşad tarafından üç sayı çıkarılmış, imtiyazı alınmadan çıkarıldığı anlaşılınca gazete tatil edilerek çıkarılanlar Hurşid Paşa Divan-ı Harbi tarafından Bekirağa

Bölüğü'nde on beş gün hapis yatırılmışlardır.² Benzer bir şekilde İstanbul'da veya taşrada başka gazetelerin ve mecmuaların çıkarılmış olması her zaman mümkündür. Nitekim M. S. Çapanoğlu'nun II. Meşrutiyet devrinde imtiyaz alınmadan çıkarılan tek gazetenin *Cart Beyim* olduğunu söylemesine rağmen, adeta Matbuat idaresi'ne yapılan bir nevi mazuplik neticesinde imtiyaz alınmadan tek sayı çıkarılan başka gazeteler de bulunmaktadır. Bunlardan bilebildiklerimiz *Cellât* (7 Eylül 1324) ve *Çingirak*'tır (1908).³

İfadeye çalıştığımız hususlara rağmen Osmanlı Matbuatı'nın 29 Temmuz 1908'den itibaren imtiyazı alınan gazete ve mecmualarının bir listesinin hazırlanmasında faydalı hatta gerekli olduğu düşünölmüştür. *Takvim-i Vekayi*'nin⁴ eki olan bu listenin bulabildiğimiz son sayfaları 8 Mart 1325 (21 Mart 1909) tarihli nüshada verildiğine göre esas itibarıyla II. Meşrutiyetin ilk yedi aylık matbuatı hakkında bir fikir verebilir. Listenin nun harfinin ilk on iki künye-

sinden sonrasını bulamadık. Ancak listeyi Fransızca'ya tercüme edilerek aynen neşreden İsmail Hakkı'nın (Tevfik Okday, müstearı Mehmed Cingöz) listesinden tamamladık.⁵ Liste bu neşrinde alfabetik sıraya sokulmuş elde edilen bilgiler eklenerek daha mânâlı bir hâle getirilmeye çalışılmıştır.

Diğer taraftan Osmanlı unsurlarının konuştuğu lisana göre liste Türkçe, Arapça, Arnavutça, Boşnakça, Ermenice, Farsça, Rumca, Yahudice ve diğerlerine (Almanca, Fransızca ve İngilizce ve sairre) göre de tasnife tâbi tutulmuştur. Listenin bir yorumu tamamı neşredildikten sonra yapılacaktır.

*16 Temmuz sene 324 tarihinden itibaren gerek Dersaadet'te gerek vilâyatta elsine-i muhtelif üze neşrine ruhsat verilen gazete ve risâlelerin isimleriyle mahâll-i tab'ı ve eshâbını mübîn olarak huruf-u hece üze tertib olunan cedvelidir.*⁶

1. Açıklıköz: Bahriye çarkçı kolağalarından Mehmed Ali bin Mustafa, Dersaadet, Tr, günlük.
2. Adem: Selânik Ziraat Müdürü Nesib Bey, Selanik, Tr - R - Bul, haftalık.
3. el-Adl: Mehmed Safa, Dersaadet, Tr - Ar, haftalık, ileride günlük (I. s. 4)
4. Âf-tâb: Rodos'ta Tefeyyüz Kütüphanesi sahibi teb'a-i Osmaniye'den Süleyman Fuad Efendi - Cezaiyir-i Bahr-i Sefid, şimdilik haftalık, ileride günlük.
5. Âf-tab: Yazıcı Osman Efendi, Edirne, haftada üç defa (I. s. 6)
6. Ahâli: Ermenice *Manzume-i Efkâr* ga-

² Münir Süleyman Çapanoğlu, "Cart Beyim", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963, C. 6, s. 339.

³ Bu iki gazete kataloglara girmiştir. Hasan Duman, *İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, İstanbul, 1986, s. 54, 69; *Eski Harfli Türkçe Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu*, Ankara, 1987, s. 44 (Çingirak). Bundan sonra sık sık atıfta bulunacağımız bu iki katalogdan ilkinin I, ikincisini ise II rakamı ile ifade edeceğiz. *Cart Beyim* için: I s. 54; II s. 36.

⁴ *Takvim-i Vekayi*, nu. 102 (12 Kânun-i sâni 1324) s. 11-12; T.V. nu. 130 (9 Şubat 1324) s. 1-4, T. V. nu. 144 (23 Şubat 1324) s. 5-8; T. V. nu. 145 (24 Şubat 1324) s. 9-12; T. V. nu. 146 (25 Şubat 1324) s. 13-16; T. V. nu. 157 (8 Mart 1325) s. 17-20.

⁵ İsmail Hakkı (Tevfik Okday), *La Presse Musulmane, Revue du Monde Musulman*, Volume VIII, nu. V (Mai 1909), s. 97-139.

⁶ Listede olmayan bilgiler tarafımızdan eklenmiştir.

zetesi sahibi Ohannes Ferid, Dersaadet, Tr, günlük, musavver. Gazetenin müdürü ve başmuharriri Mevlânzâde Rifat (1872 - 1930) Bey'dir (I. s. 8, II. s. 4)

7. *Ahâli*: *La Liberta* gazetesi sahib-i imtiyaz ve müdürü Liacho veled Santo Vardini, Selanik, Tr - Er - Bul - İty - İsp, günlük (Groc- Çağlar, s. 96)

8. *Akçağlayan* : Bursa'da Babafendi Dergâhi seccade-nişini Mehmed Baha Bey, Bursa, haftalık. M. Baha, Muhiiddin Baha ile Hakkı Baha (Pars) kardeşlerin babasıdır.

9. *Akıl* : *Serbestî* gazetesi sahibi Mevlânzâde Rifet Bey, Dersaadet, aylık (II. s. 6; S. Ö. , s. 488).

10. *Aks-i Seda*: Samsun matbaası sahibi Avnizâde Cemil Efendi, Samsun, Tr, haftada iki defa (II. s. 6; S. Ö., s. 488)

11. *Akşam*: *Köylü* (İzmir) gazetesi sahibi İsmail Sıtkı (Oğuzbeyoğlu, Avukat, öl. 8. 6. 1963), Aydın, Tr, günlük (Kaygusuz, s. 41). İ. Sıtkı, Damad Ferid Paşa'nın I. kabinesinde Adliye Nazırı oldu (Biren, c. 2, s. 142)

12. *Akşam*: *Vatan* gazetesi sahibi Ahmed Kâmil Efendi, Dersaadet, Tr, musavver, günlük.

13. *Âlem*: Vilâyet-i Mümtaze Kalemî hülefasından Yakovalızâde Arif Efendi, Dersaadet, Tr - Fr, haftalık (I. s. 13; II. s. 8; Groc, Çağlar, s. 60; Özön, s. 11)

14. *Âlem-i İslâm*: Rusümat Emaneti Tahrirat Kalemî müsevvidlerinden Abdülkadir Bey, Dersaadet, Tr - Ar, günlük.

15. *Amid*: Diyarbekirli Mehmed Şükrü, Dersaadet, Tr, günlük ve yine aynı isimle haftalık (I. s. 17; II. s. 11; Tütengil, s. 5, dn. 1). Tam adı *Amid-i Sevda*'dır.

16. *Anadolu* : Mehmed Burhaneddin, Konya, Tr, günlük (I. 18; s. 11; Önder s. 12)

17. *Arkadaş*: Tüccardan Yusuf Şinasi Efendi, Selânik, Tr, musavver günlük.

18. *Arnavudluk*: Dersaadet Muhallebici-

ler Kethüdası İlbasanlı Mehmet Tevfik Efendi, Dersaadet, Tr - Arn, günlük.

19. *Arz*: *Şura-yı Ümmet* gazetesi heyeti tahririyesinden ve te'ba-yi Osmaniye'den İhsan Efendi, Dersaadet, Tr, haftalık.

20. *Asker*: Erkân-ı Harbiye kaymakamlarından Osman Senâî (Erdemgil), Dersaadet, Tr, haftalık. Haftalık kaydına rağmen *Asker* ayda iki defa neşrolunmuştur. İlk sayısı 21 Ağustos 1324 (3 Eylül 1908) tarihini taşımaktadır. Tesis tarihi olarak "11 Temmuz 324 yevm-i mesudu"nu ilân etmektedir. Osman Senâî Bey müessis ve başmuharriri, İbnüssırrı Ahmet Cevdet ise müdürü olarak görünmektedir. Bu zât Mustafa Namık Çankı'nın (ölüm haberi Cumhuriyet, 12. 3. 1965) kardeşidir. Askerler tarafından çıkarılan en dikkate değer mecmualardan biridir. RMM (nu. x, Octobre, 1908, s. 337). Osman Senâî'nin çok tanınan bir askerî muharrir olduğuna işaret etmektedir. Tamamı 28 sayıdır (I. s. 27; II. s. 17; S. Ö. s. 491; TBMM s. 15).

21. *Âsman*: Te'ba-yı Osmaniye'den Mehmet Rauf Bey, Dersaadet, TR, onbeş günde bir defa.

22. *Asya*: Hamidiye Ticaret Mektebi'nden mezun Dimitri Efendi, Rum harfleriyle Türkçe, musavver günlük.

23. *Aşiret*: Bedirhanzâde Ahmet Süreyya Bey, Dersaadet, bir tarafı Türkçe, diğer tarafı Kürdçe, haftalık.

24. *Âsiyan*: Zonguldak naib-i sâbıkı Salih Sırrı Efendi, Dersaadet, Tr, musavver haftalık. İmtiyaz sahibi S. Sırrı Bey, müessisi oğlu Mustafa Namık (Çankı), müdürü ise diğer oğlu Ahmet Cevdet'tir. Muharrirleri: Tevfik Fikret, Ali Suad, Ahmet Şuayb, İsmail Müştak (Mayakon), Ali Kâmi (Akyüz), Celâl Sahir (Erozan), Aynîzade Hasan Tahsin, Hüseyin Siret (Özsever), Süleyman Fehmi (Arnavutluk Maarif Nâzırı oldu ve katle-

- dildi), Faik Âli (Ozansoy), Ahmet Haşim, Menemencioğlu Edhem, Dr. Ali Süha (Delilbaşı), Raif Necdet (Kestelli), Aka Gündüz, Ali Fuad (Matbuatta Köse İmam adıyla tanınırdı. Eski mülkiye kaymakamlarından olup 1940 -1941 yıllarında öldü). 26 sayılı tam koleksiyonu bir çok kütüphanede bulunmaktadır. RMM (nu. x, Octobre 1908, s. 336) mecmuanın başka edebiyatlardan yaptığı iktibaslara dikkati çekmektedir (I. s. 30-31, II. s. 19; S. Ö. s. 491; TBMM s. 16; Özön, s. 25).
25. *Az Çok*: İzmir tüccarından Aristaki veled Kostanti Atanaşula Efendi, İzmir, Tr, musavver günlük. Bu gazetenin Fransızca nüshasının çıktığı biliniyorsa da Türkçe nüshası kataloglara girmemiştir (Groc-Çağlar, s. 184).
26. *Bağçe*: Necip Necati Efendi, Selanik, Tr, musavver haftalık. Edebiyat tarihimizin ve sade Türkçe hareketinin alemi olan mecmuadır (I. s. 38; II s. 24; Özön, s. 32).
27. *Bağdad*: Süleymanbeyzâde Murad Bey, Bağdad, Ar - TR, günlük.
28. *Bahr-i Siyah*: Yanko Yuanidi, Trabzon, Tr, haftada bir veya iki defa. (Hakkında bilgi için: Albayrak, a.g.e., s. 54-55).
29. *Bârîka*: Laz Hüseyinefendizâde Mehmet Pertev Efendi, Konya, haftalık. Konya'da çıkan ilk edebî dergi olarak kabul edilmektedir (Önder, s. 46). Kütüphanelerde tam bir koleksiyonu görülüyor (I. s. 40; II s. 26; Özege, s. 493).
30. *Barika-i İrşad*: Abdülkerim Fehim Efendi, Bursa, Tr, şimdilik haftalık, ileride günlük. İlk iki sayısı kütüphanelere girmiştir (I s. 41; II s. 26). 18 sayfalık ilk sayının büyük kısmı edebiyata ayrılmıştır. Bursa'nın ünlü Emrî matbaasında basılıyordu (RMM nu I-II, 1909, s. 174).
31. *Basiret*: Erdek kaymakam- ı sâbıkı Ali Efendi, İstanbul, Tr, günlük. Basiretçi Ali'nin Meşrutiyet'in ilânından sonraki gazetecilik safhasının ürünü olan bu gazete ancak 19 sayı neşredilebilmiştir (I s. 41; II s. 27; Özege, s. 494). Gazete hakkında bir araştırma basılmıştır (İlhan Yerlikaya, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Hayatında Basiret Gazetesi*, Van, 1994 250 s.). Bu araştırmada ihmâl edilen bir ansiklopedi maddesi: "Basiret Gazetesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1960, C. 4, s. 2132-2140.
32. *Bayram*: Şems ve Cingöz gazeteleri sahibi İran te'basından Seyyid Hasan Efendi, İstanbul, Tr, günlük. 28 Ekim, 1908'de Ramazan bayramının ikinci günü çıkmıştır. Kütüphanelerde sadece bu nüshası bulunmaktadır (I s, 42; II s. 28; Özege, s. 494).
33. *Bedayi*: Mülga Askerî Müdde-i Umumiği Başkatibi, te'ba-yı Osmaniye'den Beşir Mecid Efendi, İstanbul, Tr - Ar, günlük.
34. *Benim Gazetem*: Musavver Terakki ve Geveze gazeteleri sahib-i imtiyazı Kirkor Faik, İstanbul, Tr, musavver günlük.
35. *Bergama*: Bergama'da mukîm Yenişehirli Rasih Bey, Bergama, Tr, haftalık.
36. *Berk*: Vilayet Mektubî Kalemi Mümeyyizi Şerif Necmi, Bağdat, Tr - Ar, haftalık.
37. *el-Beyan*: Dava vekillerinden Avni İshak Efendi, Beyrut, Tr - Ar - Fr, günlük. Gazete, Türkçe kataloglara girmemiştir. Çıktığına dair RMM'de bulunan bir kayıt Groc-Çağlar (s. 60) tarafından nakledilmiştir.
38. *Bî-taraf*: Aydın Nafia Başkâtibi Fuad Bey, Aydın, bir sayfası Farsça, diğer sayfası Türkçe, şimdilik haftada iki defa, ileride günlük.
39. *Bosna*: Maarif Nezareti mülga kütübü ecnebiye muayene memurlarından Mehmet Nureddin Efendi, İstanbul, Tr - Bul, haftada iki defa. Kataloglarda (I s. 49; II. s. 33) ilk iki sayısı görülüyor.

40. *Boşboğaz* : Muharririn-i Osmaniye'den Hüseyin Rahmi Bey, İstanbul, Tr, musavver, mizah, haftalık. Tam adı *Boşboğaz ile Güllâbi* olan bu mizah mecmuasının sahibi H. R. Gürpınar; nâşiri ise Tüccarzâde İbrahim Hilmi Çığıracan idi. İlk sayısı 6 Ağustos 1908'de son (36.) sayısı ise aynı senenin 14 Aralık günü çıkmıştır. Muharrirlerinden Ahmed Rasim, H. R. Gürpınar ve M. Cemal Kuntay'ın mizâhi yazıları bilhassa zikre değer. Geniş bilgi için: Sadi Borak, "Boşboğaz", *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963, C. 6, s. 3019; M. S. Çapanoğlu, *Basın Tarihimizde Mizah Dergileri*, İstanbul, 1970, s. 62; Özön, s. 41-42.

Kısaltmalar

Albayrak : Hüseyin Albayrak; *Trabzon Basın Tarihi*, Ankara, 1994.
 Ar: Arapça
 Arn : Arnavutça
 Biren : Mehmet Tefik Biren; *II. Abdülhamid Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları*, C. 2, İstanbul, 1993.

Bul : Bulgarca
 Er : Ermenice
 F : Farsça
 Groc-Çağlar: G. Groc, İ. Çağlar, *La Presse Française de Turquie de 1795 a nos jours*, İstanbul, 1985.
 İsp : İspanyolca
 İty: İtalyanca
 Kaygusuz: Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955.
 Kr : Kürdçe
 Önder: Mehmet Önder, *Konya Matbuatı Tarihi*, Konya, 1949.
 Özön : Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul, 1954.
 R : Rumca
 RMM : *Revue du Monde Musulman*
 S. Ö. : Seyfeddin Özege, *Bağış Kitapları Kataloğu*, C. 6, Erzurum, 1989.
 TBMM: *TBMM Süreli Yayınlar Kataloğu*, (Haz. Fevzi Çelik, Sevgi Akyüz), Ankara, 1987.
 Tr : Türkçe
 Tütengil: Cavit Orhan Tütengil, *Diyarbakır Basını ve Bölge Gazeteciliğimiz*, İstanbul, 1966.

